

KEDUDUKAN MAZHAB SYAFI'I DALAM UNDANG-UNDANG KELUARGA ISLAM: SATU REALITI

Oleh:
Raihanah Hj Azahari*

ABSTRACT

Basically the paper attempts to investigate the reality and form of Shafi'ite School in Shariah Studies in Malaysia. The discussion is divided into introduction, philosophy and views on practicing schools of fiqh, reality of Shafi'ite school in Shariah studies in Malaysia from historical perspective which covers Shafi'ite in Shariah studies during the classical and post independence periods focusing on principal texts and references, methods as well as researches. The fourth part focuses on the future of Shariah studies in Malaysia while the final part summarizes the discussion.

PENGENALAN

Bukti utama kepada keterikatan masyarakat terhadap mazhab Syafi'i di Malaysia ialah pemakaiannya secara dominan dalam sistem perundangan. Profesor Hooker menyebut “*Bab yang terkemudian dalam Undang-Undang Melaka “sebenar” daripada 23.1 tidak menunjukkan unsur Islam selanjutnya. Begitu juga dengan Undang-undang Laut yang pendek berikutnya (Bab 23,3-5 hingga 24,1-2, 29). Tetapi dalam bab 25 hingga 28 yang mungkin*

---

* Prof. Madya, Jabatan Fiqh & Usul, Akademi Pengajian Islam, Universiti Malaya, Kuala Lumpur.

*membentuk teks yang berasingan, kita sampai ke satu bahagian yang dinamakan oleh Liaw "Undang-Undang Perkahwinan Orang Islam" yang keseluruhannya merupakan terjemahan dan pengubahsuaian fiqh Syafi'i.*¹ Hooker menambah bahawa, antara elemen pemikiran Undang-Undang Islam dalam teks Melaka ialah salinan-salinan asal prinsip Syafi'i dalam hal-hal perkahwinan dan perniagaan.

Hukum Kanun Melaka kemudiannya telah mempengaruhi negeri-negeri Melayu dalam pengkanunan undang-undang mereka. Sebagai contohnya dalam Undang-undang Pahang yang diusahakan semasa pemerintahan Sultan Abdul Ghafur (1592-1414M) juga mengikut Hukum Kanun Melaka. Undang-undang ini mengandungi 65 fasal meliputi undang-undang mengenai jenayah, sivil, keluarga, acara dan jihad. Undang-undang ini lebih lengkap dan terperinci daripada Undang-undang Melaka. Isi kandungannya lebih banyak berdasarkan Undang-undang Islam daripada Undang-undang Adat. Undang-undang Pahang mengenai kekeluargaan memperuntukkan perkara-perkara mengenai nikah, talaq, saksi dan hadhanah.² Satu contoh lagi ialah Undang-undang Johor. Undang-undang Johor adalah secara langsung diambil daripada Undang-undang Melaka kerana kandungan dan susunan undang-undang tersebut dan susunan fasal-fasalnya mempunyai persamaan dengan Undang-undang Melaka.³ Undang-undang Johor mengenai kekeluargaan memperuntukkan peruntukan-peruntukan mengenai nikah (ijab dan qabul), saksi nikah, wali nikah dan wali adhil (inkar).⁴

---

¹ M.B Hooker (t.t.), *Islamic Law in South East Asia*. Oxford University Press: New York, hh. 11 & 16.

² Undang-undang Pahang. Lihat "A Malay Legal Digest Compiled for Abd Ghafur Muhiyud-din Shah Sultan on Pahang 1592-1614" ed. John E. Kempe dan R.O Winstedt (1984), *JMBRAS*, Vol. 21 Bhg. 1. S.42 dan S.45.

³ M.B Hooker, *Reading In Malay Adat Laws*, h. 56; Hooker, *Adat Laws in Modern Malaya*, h. 81.

⁴ Kitab 9 perkara dalam "Johor Laws Statute etc", fasal 18 dan 40.

Kenyataan-kenyataan ini menunjukkan bahawa Undang-undang Keluarga Islam yang berasaskan mazhab Syafi'i telah pun dilaksanakan dan telah menjadi undang-undang bagi negeri-negeri di Tanah Melayu sejak awal dahulu.

KETERIKATAN DENGAN MAZHAB SYAFI'I

Peruntukan Undang-Undang Keluarga Islam

Semenjak merdeka, terdapat satu kecenderungan dikalangan para sarjana undang-undang untuk menggubal satu model undang-undang keluarga yang berorientasikan suasana dan keadaan di Malaysia. Oleh kerana kuasa membuat undang-undang telah diberikan kepada negeri-negeri, maka pada tahun 1952, kerajaan Negeri Selangor telah mengambil inisiatif ini dengan menggubal satu Undang-undang Pentadbiran Agama Islam bagi negeri Selangor. Amalan ini kemudiannya telah dituruti oleh negeri-negeri lain dengan meluluskan Enakmen Pentadbiran Undang-undang Islam negeri masing-masing. Enakmen-enakmen itu ialah:

- a. Enakmen Pentadbiran Undang-undang Islam, Selangor, 3/1952, 4/1960, 7/1961, 8/1962.
- b. Enakmen Pentadbiran Undang-undang Islam, Terengganu, 4/1955, 2/1964.
- c. Enakmen Pentadbiran Undang-undang Agama Islam, Pahang, 5/1956, 2/1960, 14/1960, 12/1963.
- d. Enakmen Pentadbiran Undang-undang Islam, Melaka, 1/1959.
- e. Enakmen Pentadbiran Undang-undang Islam, Pulau Pinang, 3/1959.
- f. Enakmen Pentadbiran Undang-undang Islam, Negeri Sembilan, 15/1960.
- g. Enakmen Pentadbiran Undang-undang Islam, Kedah, 9/1962, 1/1963, 8/1965/1978.
- h. Enakmen Pentadbiran Undang-undang Islam, Perlis, 3/1964.
- i. Enakmen Pentadbiran Undang-undang Islam, Perak, 11/1965.

- j. Enakmen Mahkamah Syariah dan Hal Ehwal Perkahwinan Islam Kelantan, 12/1966.
- k. Enakmen Pentadbiran Undang-undang Islam, Johor, 14/1978.

Hooker dalam ulasannya tentang penggubalan enakmen undang-undang ini telah menyebut “*Enakmen-enakmen ini telah menyediakan peruntukan pentadbiran Undang-undang untuk orang Islam secara umum dalam bidang pentadbiran awam dan persendirian. Akta-akta tersebut telah menjelaskan hubungan antara agama Islam dengan Negeri dan juga cuba menentukan asas ‘undang-undang untuk orang Islam’ bagi orang Islam di Semenanjung Malaysia. Antara prinsip-prinsip struktur yang menjadi asas kepada kewujudan undang-undang untuk orang Islam di Semenanjung Malaysia ialah pernyataan semula secara statutori rukun-rukun asas Islam yang berkaitan dengan undang-undang keluarga, sebahagian undang-undang harta dan kesalahan agama orang Islam. Peraturan khusus yang ditetapkan itu diambil daripada amalan ortodoks mazhab Syafi’i kerana amalan ini difahami dan dipakai dalam sistem pentadbiran serta mahkamah di Negeri-negeri Melayu sebelum perang*”.⁵

Kenyataan ini menjelaskan lagi bahawa mazhab Syafi’i sememangnya menjadi rujukan asas dalam penggubalan Undang-undang Keluarga Islam era 60an atau di awal kemerdekaan Malaysia.

Meskipun kebanyakan dari undang-undang ini dibuat selepas merdeka, ianya tidak banyak mengubah cara pentadbiran Undang-undang Islam di Malaysia. Oleh kerana tiap-tiap negeri mempunyai undang-undangnya sendiri maka terdapat banyak kelemahan samada dari segi peruntukan itu sendiri atau dari sudut pelaksanaannya. Meskipun pada prinsipnya semua undang-undang itu adalah sama berpandu kepada mazhab Syafi’i namun perbezaan ini tidak dapat dielakkan.⁶ Oleh kerana itulah satu usaha telah diambil untuk menyelaraskan Undang-undang Keluarga bagi negeri-negeri di Malaysia. Untuk tujuan ini satu jawatankuasa telah dibentuk untuk menggubal undang-undang ini. Dalam penggubalan ini mereka telah merujuk kepada Marriage and

⁵ Hooker (t.t.), *op.cit.*, h. 151.

⁶ Ahmad Ibrahim (t.t.), *Family Law in Malaysia and Singapore*, h. 10.

Divorce Ordinance dengan pindaan kepada perkara-perkara yang bercanggah dengan Islam. Rujukan juga dibuat kepada undang-undang keluarga di negara-negara Islam di Timur Tengah seperti Mesir, Syria dan juga Pakistan. Draf undang-undang yang telah digubal ini telah diterima pada dasarnya dan setakat ini beberapa buah negeri telah mengadakan undang-undang mengikuti contoh itu. Undang-undang ini termasuklah:

- a. Enakmen Undang-undang Islam Keluarga Islam, 1983, Kelantan (No. 1 of 1983).
- b. Enakmen Undang-undang Islam Islam (Negeri Sembilan), 1983 (No. 7 1983).
- c. Enakmen Undang-undang Islam Keluarga Islam, 1983, Malacca, (No. 8 of 1983).
- d. Enakmen Undang-undang Islam Keluarga Islam, 1984, Kedah (No. 1 of 1984).
- e. Akta Undang-undang Keluarga Islam (Wilayah Persekutuan) 1984 (Akta 303).
- f. Enakmen Undang-undang Islam Keluarga Islam 1984, Selangor (No.4 of 1984).
- g. Enakmen Undang-undang Islam Keluarga Islam 1984, Perak (No. 13 of 1984).
- h. Enakmen Undang-undang Islam Keluarga Islam 1985, Pulau Pinang (No.2 of 1985).
- i. Enakmen Undang-undang Islam Keluarga Islam (Terengganu) 1986.⁷

Pada dasarnya undang-undang yang digubal ini mengandungi peruntukan-peruntukan mengenai pertunangan, perkahwinan, pendaftaran perkahwinan, pembubaran perkahwinan, nafkah, penjagaan anak, faraid dan warisan. Penggubalan undang-undang ini dilihat sebagai menepati hukum syarak dengan memperuntukan bahawa sebarang peruntukan yang tidak menepati Hukum Syarak

---

⁷ J.H (1407), *op.cit.*, hh. 247-248.

maka ia akan terbatal. Sementara itu jika terdapat lakuna maka hukum syarak juga menjadi rujukan muktamad.

Sesuatu yang menarik untuk dilihat dalam penggubalan undang-undang sekitar tahun 80an-90an ini ialah terdapatnya peruntukan yang mendefinisikan hukum syarak sebagai Undang-undang Islam dalam mana-mana mazhab yang sah atau mana-mana mazhab yang diiktiraf.⁸ Meneliti peruntukan ini, suatu yang boleh disimpulkan ialah adanya keharusan untuk merujuk kepada mana-mana mazhab dalam Islam dan tidak terbatas kepada mazhab empat iaitu Syafi'i, Hanafi, Maliki dan Hanbali bahkan Enakmen Keluarga Islam Melaka 1983 mentakrifkan "*Hukum Syarak ertinya hukum yang diterima oleh mazhab Syafi'i, Hanafi, Maliki, Hanbali dan Syiah (Zaidiyah dan Jaafariyah)*".⁹ Untuk membuktikan bahawa adanya kecenderungan ini dalam menggubal peruntukan undang-undang keluarga islam versi 80an-90an ialah peruntukan pembubaran perkahwinan melalui fasakh yang secara jelas mengambil kira pandangan mazhab Maliki.¹⁰ (Rujuk Kes *Fatimah Binti Osman dan Norazmi bin Tukiban*, JH 1 Jun 2001 di mana Yang Arif hakim secara jelas menyatakan bahawa peruntukan mengenai keharusan melakukan fasakh kerana darar adalah merujuk kepada mazhab Maliki). Begitu pun peruntukan undang-undang ini pada hakikatnya mengutamakan pandangan mazhab Syafi'i dalam penggubalan peruntukannya. Kenyataan ini adalah merujuk kepada kandungan peruntukan undang-undang yang dilaksanakan di negeri-negeri di Malaysia.

Perkembangan seterusnya menunjukkan bahawa pada tahun-tahun kebelakangan ini (2000an) hukum syarak telah ditakrifkan sebagai "*Hukum Syarak mengikut mazhab Syafi'i atau mengikut*

---

⁸ Sebagai contoh rujuk sek. 2, Enakmen Undang-Undang Keluarga Islam Sabah 1992, Enakmen Undang-Undang Keluarga Islam P.Pinang 1985, Enakmen Undang-Undang Keluarga Islam Selangor 1984, Akta Undang-Undang Keluarga Islam Wilayah Persekutuan 1984.

⁹ Sec. 2 Enakmen Keluarga Islam Melaka 1983.

¹⁰ Rujuk sebagai contoh sek. 52 Akta Undang-Undang Keluarga Islam Wilayah Persekutuan 1984 sek. 52 Enakmen Undang-Undang Keluarga Islam Johor 1990.

mana-mana satu mazhab Maliki, Hanafi atau Hanbali".¹¹ Peruntukan ini secara langsung telah menunjukkan kecenderungan untuk membataskan rujukan kepada empat mazhab sunni yang muktabar sahaja.

Dalam lain perkataan meskipun dalam usaha penggubalan undang-undang keluarga Islam, penekanan diberikan kepada mazhab Syafi'i namun terdapat kecenderungan untuk merujuk kepada mazhab-mazhab yang lain jika tidak terdapat pandangan dalam mazhab Syafi'i mengenai sesuatu isu atau jika rujukan kepada mazhab Syafi'i tidak dapat menyelesaikan isu tersebut.

Peruntukan yang baru ini berbeza dari sudut ini kerana undang-undang keluarga Islam yang terdahulu merujuk kepada mana-mana mazhab yang sah menurut Hukum Syarak. Undang-undang yang baru ini menghadkan kepada 4 mazhab sahaja dengan penekanan diberikan kepada mazhab Syafi'i.

Keputusan Penghakiman

Menjadi suatu kenyataan yang tidak dapat dinafikan bahawa Yang Arif Hakim-hakim Mahkamah Syariah dalam membuat keputusan penghakiman selalunya mengambilkira pandangan-pandangan fuqaha dari mazhab Syafi'i. Adalah menjadi kelaziman Yang Arif hakim-hakim merujuk kepada kitab-kitab yang dikarang oleh fuqaha mazhab Syafi'i seperti *I'ānah al-Ṭālibīn*, *al-Majmū'*, *Mughnī al-Muḥtāj*, *Minhāj al-Ṭālibīn*, *Kifāyat al-Akhyār*, *Qalyubī wa 'Ūmayrah*, *Maṭla' al-Badrāyn wa Majma' al-Bahrāyn* dan lain-lain kitab al-Syāfi'īyah.¹² Kalaupun terdapat rujukan dibuat kepada kitab-kitab terkini seperti *Fiqh al-Islāmī wa Adillatuh* dan *al-Mufaṣṣal fī Ahkām al-Mar'ah* namun pengambilkiraan tetap kepada pandangan fuqaha Syafi'i.¹³ Begitu pun terdapat kes-kes terpencil di mana rujukan dibuat terhadap pandangan mazhab-

---

¹¹ Lihat sebagai contoh Sec 2. Enakmen Undang-Undang Keluarga Islam (Negeri Selangor) 2003.

¹² Rujuk keputusan kes-kes yang dilaporkan dalam Jurnal Hukum. Lihat kes Serimah bt Abd Rahim dan Muhammad Hakimi bin Marzuki 1 JH, Jun 2001.

¹³ Rujuk kes *Norhaiza dan Saat* 1 JH, Jun 1998, Rujuk Kes *Fatimah Binti Osman dan Norazmi bin Tukiban*, 1 JH, Jun 2001.

mazhab yang selain Syafi'i seperti kes rujuk melalui persetujuan tanpa melafazkan rujuk terlebih dahulu.¹⁴ Dalam kes-kes sebegini keputusan untuk menerima pandangan mazhab lain yang secara langsung mengesahkan perkahwinan tersebut adalah merujuk kepada konsep kemaslahatan dan kepentingan awam.

PENUTUP

Pada dasarnya mazhab Syafi'i telah diikuti secara konsisten terutamanya dalam peruntukan dalam teks Undang-undang Keluarga Islam di negeri-negeri di Malaysia dan juga melalui keputusan penghakiman yang dibuat oleh hakim-hakim Mahkamah Syari'ah. Meskipun terdapat kecenderungan untuk membuka ruang kepada mazhab-mazhab selain Syafi'i, namun rujukan utama tetap kepada mazhab Syafi'i. Hal ini boleh menjadi asas kepada kesimpulan bahawa realitinya mazhab Syafi'i masih diamalkan secara meluas dan konsisten dalam undang-undang keluarga Islam di Malaysia.

---

¹⁴ Kes yang tidak dilaporkan, Mahkamah Rendah Syariah Petaling Jaya.